

محرم در کوچ نهارجان بیرجند

به روایت محمد حسن آسایش

«همکار ارجمند فرهنگ مردم رادیو آقای محمد حسن آسایش! سالیان سال است که با گردآوری فرهنگ عامه روستای کوچ نهارجان واقع در بیرجند، خدمات ارزنده‌ای در جهت ثبت و ضبط آیین‌ها و سنتهای مردم این منطقه از کشور انجام داده‌اند. آنچه از نوشته‌های ایشان در این شماره خواهد آمد، مطالبی است که دربارهٔ باورها، سنت‌ها و شعرهای مربوط به ایام محرم در کوچ نهارجان شرح داده‌اند.

محرم در کوچ نهارجان

در روستای کوچ نهارجان بیرجند معمولاً از شب دوّم یا سوّم محرم مراسم روضه‌خوانی و عزاداری سالار شهیدان آغاز می‌شود؛ به این ترتیب که یکی از اهالی روستا برگزاری این مراسم در مسجد محل را بر عهده می‌گیرد و قبل از آن با آب و جاروکردن مسجد و مهیانمودن وسایل مورد نیاز، مقدمات روضه‌خوانی را فراهم می‌کند. رسم بر آن است که در هر شب یکی از اهالی روستا بعنوان «قاصد» از طرف صاحب روضه به درب خانه‌ها می‌رود و از مردم به طور حضوری برای شرکت در مراسم عزاداری دعوت به عمل می‌آورد.

چاوش خوانی

بعد از اذان مغرب دو نفر از خوش‌آوازترین مردم روستا به پشت بام مسجد می‌روند و با خواندن چاووشی، یا به اصطلاح مردم کوچ نهارجان «زواری» بار دیگر علاقه‌مندان به شرکت در مجالس عزاداری را از برپایی این مراسم مطلع بکنند. چاووش‌خوان‌ها با هماهنگی خاص ابیات چاووشی را اجرا می‌کنند به طوری که با اداکردن یک بیت و پاسخ‌دادن با بیت دیگر، آواز گوشنوازی به سمع اهالی روستا می‌رسد.

«معمولاً در چاووشی اشعاری خوانده می‌شود که مدح یا وصف امام حسین(ع) و یا یاران آن حضرت و یا توصیف و مدح

امام رضا(ع) و حرم مطهر آن حضرت و وصف گلدسته‌های طلا و یا صلوات بر ائمه اطهار علیهم‌السلام و پیامبر اسلام (ص) و یا وصف

صحرای کربلا و می‌باشد.»

«هرکه دارد هوس کربلا بسم‌الله

هرکه دارد سرهمراهی ما بسم‌الله

فاطمه در ذرِ جَنّت به فغان می‌گوید:

ز ایوان پسر شیر خدا بسم‌الله»

«چه کربلاست که عالم به هوش می‌آید

صدای ناله زینب به گوش می‌آید

صدای ناله زینب و شیون طفلان

دلم به حالت اصغر به جوش می‌آید»

«ز تربت شهدا بوی سیب می‌آید

ز طوس بوی رضای غریب می‌آید

که بر حبیب خدا ختم انبیا صلوات

به صاحب حرم گنبد طلا صلوات»

زمانی که چاوش خوانی به پایان می‌رسد، عزاداران حسینی پس از صرف شام به مسجد می‌آیند و مراسم نوحه‌خوانی و سینه‌زنی

آغاز و در پایان مجلس نیز مرثیه‌خوانی همراه با ذکر مصیبت و وعظ انجام می‌شود.

در روزهای آغازین ماه محرم، بعد از غبارروبی مسجد و یا اصطلاحاً «شال‌کشی» مراسم «عَلَم‌بندان» برگزار می‌شود. در این

مراسم عَلَم‌ها با نظمی خاص با پارچه‌های نذری پوشیده و با صلوات حاضران برای عزاداری در دهه محرم آماده می‌شوند. بنابر

سنت‌های دیرینه هر شب از ایام دهه محرم نوحه خاص خود را دارد.

سینه‌زن‌ها نیز به دو گروه بزرگ و کوچک تقسیم می‌شوند و به نوبت به عزاداری می‌پردازند. نوحه دسته‌ها و گروه‌ها با یکدیگر

فرق دارد اما همه آنها مکمل یکدیگرند. هنگامی که دستجات عزاداری از محله‌های مختلف روستا در مسجد گرد هم می‌آیند،

نوحه‌خوان، اشعار خود را تغییر می‌دهد و در میانه سینه‌زن‌ها می‌ایستد، وقتی چند بیت از نوحه‌ها را خواند و به اصطلاح محلی به «پی

خوانی» نوحه رسید، عزاداران توأم با سینه‌زنی، نوحه را از «سرخط» می‌خوانند. در این زمان نوحه‌خوان نفسی تازه می‌کند و مجدداً با

آواز خوش و لحن حزین به نوحه‌خوانی می‌پردازد.

«ای شیعیانِ مرتضی، ای شیعیانِ مرتضی

فردا به دشت کربلا
 با صد غم و رنج و بلا
 سلطان خویان می‌رسد»
 «گویید ای اهل عزا
 وارد به دشت نینوا
 نور دو چشم مصطفی
 با نوجوانان می‌رسد»
 «شب تاسوعاست امشب
 کربلا غوغاست امشب»
 «محشر کبری است امشب
 کربلا غوغاست امشب
 خون جگر لیلی است امشب
 کربلا غوغا است امشب»
 «شب قتل جوانان است امشب
 حسین تاصیح مهمان است امشب»

عصر روز عاشورا تعدادی از جوانان به همراه چند تن از ریش سفیدان روستای کوچ نهار جان، عَلم‌ها را از مسجد بیرون می‌آورند و در میدان روستا به طور ایستاده قرار می‌دهند و در حالیکه سرهای عَلم‌ها را به یکدیگر نزدیک می‌کنند با صدای بلند صلوات می‌فرستند.

این مراسم در این منطقه اصطلاحاً به «صلوات فرستادن پای عَلم‌ها» معروف است. اهالی روستا به محض شنیدن صلوات متوجه می‌شوند که زمان رفتن به قبرستان محل فرا رسیده. بنابراین هر خانواده‌ای به تناسب وسع مالی شان مجمعه‌ای از خوردنی‌های متنوع فراهم می‌کنند و به صورت دسته‌های عزاداری همراه با نوحه‌خوانی، اشعاری می‌خوانند:

«اول به مدینه مصطفی را صلوات

دوم به نجف شیر خدا را صلوات

در کوفه و شام منافقین را لعنت

در طوس غریب‌الغربا را صلوات»

«ای احمدیان به نوراحمد صلوات
روزی دوهزار و ساعتی صد صلوات
صد صلوات، سیصد صلوات
برقُبّه پر نور محمد صلوات»
«صلوات نامه‌ای ز جمال محمد است
قرآن تمام، وصف کمال محمد است
بر طاق عرش نام محمد نوشته است
صل علی محمد صلوات بر محمد است»